

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

अथभागवतमाहात्म्यारम्भः

प्रथमोऽध्यायः

शाण्डिल्योपदिष्टव्रजभूमिमाहात्म्यवर्णनम्

व्यास उवाच

श्रीसच्चिदानन्दधनस्वरूपिणे कृष्णाय चानन्तसुखाभिवर्षिणे ।

विश्वोद्भवस्थाननिरोधहेतवे नमो वयं भक्तिरसामयेऽनिशम् ॥ १ ॥

नैमिषे सूतमासीनमभिवाद्य महामतिम् । कथामृतरसास्वादकुशला ऋषयोऽब्रुवन् ॥

ऋषय ऊचुः

वज्रं श्रीमाथुरे देशे स्वपौत्रंहस्तिनापुरे । अभिपिच्यगतेराज्ञि तौ कथं किञ्चक्रतुः

सूत उवाच

नारायणं नमस्कृत्य नरञ्चैव नरोत्तमम् । देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥

महापथं गते राज्ञि परीक्षितपृथिवीपतिः । जगाम मथुरां विप्रा वज्रनाभदिदृक्षया

पितृव्यमागतं ज्ञात्वा वज्रः प्रेमपरिप्लुतः । अभिगम्याभिवाद्याथनिनायनिजमन्दिरम्

परिष्वज्य स तं वीरः कृष्णं कगतमानसः । रोहिण्याद्या हरेः पत्नीर्वन्दायतनागतः

ताभिः सम्मानितोऽत्यर्थं परीक्षितपृथिवीपतिः ।

विश्रान्तः सुखमासीनो वज्रनाभमुवाच ह ॥ ८ ॥

श्रीपरीक्षितुवाच

तात! त्वत्पितृभिर्नूनमस्मत्पितृपितामहः । उद्धृता भूरिदुःखौघादहञ्च परिरक्षितः

प्रथमोऽध्यायः]

* व्रजभूमिमाहात्म्यम् *

५८९

न पारयाम्यहं तात साधु कृत्वोपकारतः । त्वामतः प्रार्थयाम्यङ्गसुखं राज्ञेऽनुज्यताम्

कोशसैन्यादिजा चिन्ता तथास्दिमनादिजा ।

मनागपि न कार्या ते सुसेव्याः किन्तु मातरः ॥ ११ ॥

निवेद्य मयि कर्तव्यं सर्वाधिपरिवर्जनम् । श्रुत्वैतत्परमप्रीतो वज्रस्तं प्रत्युवाच ह

श्रीवज्रनाभ उवाच

राजनुचितमेतत्ते यदस्मासु प्रभाषते । त्वत्पित्रोपकृतश्चाहं धनुर्विद्याप्रदानतः ॥ १३ ॥

तस्मान्नालपाऽपि मे चिन्ता क्षात्रं दृढमुपेयुषः ।

किन्त्वेका परमा चिन्ता तत्र किञ्चिद्विचार्यताम् ॥ १४ ॥

माथुरेत्वभिषिक्तोऽपिस्थितोऽहं निज्जनेवने । कगतावैप्रजाऽत्रत्यायत्रराज्यमप्रोक्षते

इत्युक्तोविष्णुरातस्तुनन्दादीनांपुरोहितम् । शाण्डिल्यमाजुहावाशु वज्रसन्देहनुत्तये

अथोटजंविहायाऽऽशुशाण्डिल्यः समुपागतः । पूजितोवज्रनाभेननिषसादाऽऽसनोत्तमे

उपोद्धातं विष्णुरातश्चकाराशु ततस्त्वसौ । उवाचपरमप्रीतस्तावुभौ परिसान्त्वयन्

श्रीशाण्डिल्य उवाच

शृणुतं दत्तचित्तौ मेरुहस्यं व्रजभूमिजम् । व्रजनं व्याप्तिरित्युक्तयाव्यापनाद् व्रज उच्यते

गुणातीतं पम्प्रह व्यापकं व्रज उच्यते । सदानन्दम्परं ज्योतिर्मुक्तानां पदमव्ययम्

तस्मिन्नन्दात्मजः कृष्णः सदानन्दाङ्गविग्रहः ।

आत्मारामश्चाऽऽप्तकामः प्रेमाक्तैरनुभूयते ॥ २१ ॥

आत्मा तु राधिकातस्य तथैव रमणादसौ । आत्मारामतयाप्राज्ञः प्रोच्यते गूढवेदिभिः

कामास्तु वाञ्छितास्तस्य गावो गोपाश्च गोपिकाः ।

नित्याः सर्वे विहाराद्या आप्तकामस्ततस्त्वयम् ॥ २३ ॥

गृहस्यं त्विदमेतस्य प्रकृतेः परमुच्यते । प्रकृत्या खेलतस्तस्य लीलाऽन्यैरनुभूयते

सर्गस्थित्यप्ययायत्ररजःसत्त्वतमोगुणैः । लीलैर्वद्विधातस्य वास्तवीव्यावहारिकैः

वास्तवी तत्स्वसम्बेद्या जीवानां व्यावहारिकी ।

आद्यां विना द्वितीया न द्वितीया नाद्यगा क्वचित् ॥ २६ ॥

आवयोगोचरेयन्तु तल्लीला व्यावहारिकी । यत्र भूषादयो लोकाभुवि माथरयण्डलम्
अत्रैव व्रजभूमिः सा यत्र तत्त्वं सुगोपितम् । भासते प्रेमपूर्णानां कदाचिदपि सर्वतः
कदाजिह्वापरस्याऽन्ते रहोलीलाधिकारिणः । समवेता यदाऽत्र स्युर्यथेदानीं तदा हरिः
स्वैः सहावतरे त्वेषु समावेशार्थमीप्सिताः । तदा देवादयोऽप्यन्येऽवतरन्ति समन्ततः

सर्वेषां वाञ्छितं कृत्वा हरिस्तर्हितोऽभवत् ।

तेनाऽत्र त्रिविधा लोकाः स्थिताः पूर्वं न संशयः ॥ ३१ ॥

नित्यास्तल्लिप्सवश्चैव देवाद्याश्चेति भेदतः । देवाद्यास्तेषु कृष्णेन द्वारिकाभ्रापिताः पुरा
पुनर्मौलशमार्गेण स्वाधिकारेषु चापिताः । तल्लिप्सूश्च सदाकृष्णप्रेमानन्दैकरूपिणः
विधायस्वीयनित्येषु समावेशितवांस्तदा । नित्याः सर्वेऽप्ययोग्येषु दर्शनाभावनाङ्गताः
व्यावहारिकलीलास्थास्तत्र यन्नाधिकारिणः ।

पश्यन्त्यत्रागतास्तस्मान्निर्जन्तवं समन्ततः ॥ ३५ ॥

तस्मान्निन्तानेकायां व्रजनाभिमदाज्ञया । वासयात्र बहूनामन्संसिद्धिस्ते भविष्यति
कृष्णलीलानुसारेण कृतवानामानि सर्वतः । त्वया वासयता ग्रामान्संसेव्याभूरियम्परा
गोवर्द्धने दीर्घपुरे मथुरायां महावने । नन्दिग्रामे बृहत्सानौ कार्या राजस्थितिस्त्वया
नद्यद्रिद्रोणकुण्डादिकुञ्जान्संसेवतस्तव ।

राज्ये प्रजाः सुसम्पन्नास्त्वञ्च प्रीतो भविष्यसि ॥ ३६ ॥

सच्चिदानन्दभूरेषा त्वया सेव्या प्रयत्नतः । तव कृष्णस्थलान्यत्र स्फुरन्तु मदनुग्रहात्
वज्रं संसेवनादस्या उद्भवस्त्वां मिलिष्यति ।

ततो रहस्यप्रेतस्मात्प्राप्स्यसि त्वं समातृकः ॥ ४१ ॥

एवमुक्त्वा तु शाण्डिल्यो गतः कृष्णमनुस्मरन् ।

विष्णुरातोऽथ वज्रश्च परां प्रीतिमवापतुः ॥ ४२ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये शाण्डिल्योपदिष्टव्रजभूमिमाहात्म्यवर्णनं नाम
प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः

गोवर्द्धनसमीपे परीक्षितादीनामुद्धवदर्शनवर्णनम्

श्रीऋषय ऊचुः

शाण्डिल्ये तौ समादिश्य परावृत्ते स्वमात्रमम् ।

किं कथं चक्रतुस्तौ तु राजानौ सूत तद्वद ॥ १ ॥

श्रीसूत उवाच

ततस्तु विष्णुरातेन श्रेणीमुख्याः सहस्रशः । इन्द्रप्रस्थात्समानाऽप्यमथुरास्थानमापिताः
माथुरान्नाह्मणांस्तत्रवानरांश्च पुरातनान् । विज्ञायमाननीयत्वं तेषु स्थापितवान् स्वराट्

वज्रस्तु तत्सहायेन शाण्डिल्यस्याऽप्यनुग्रहात् ।

गोविन्दगोपगोपीनां लीलास्थानान् अनुक्रमात् ॥ ४ ॥

विज्ञायाऽभिधयाऽऽस्थाप्य ग्रामानावासयद्बहून् ।

कुण्डकूपादिपूर्तेन शिवादिस्थापनेन च ॥ ५ ॥

गोविन्दहरिदेवादिस्वरूपाऽऽरोपणेन च । कृष्णैकभक्तिस्त्वे राज्ये ततान् च मुमोद ह
प्रजास्तु मुदितास्तस्य कृष्णकीर्तनतत्पराः । परमानन्दसम्पन्नाराज्यं तस्यैव तुष्टुवुः
एकदा कृष्णपत्न्यस्तु श्रीकृष्णविरहातुराः । कालिन्दीमुदितां वीक्ष्य पप्रच्छुर्गतमत्सराः

श्रीकृष्णपत्न्य ऊचुः

यथा वयं कृष्णपत्न्यस्तथा त्वमपि शोभने । वयं विरहदुःखार्तास्त्वं न कालिन्दितद्वद

तच्छ्रुत्वा स्मयमाना सा कालिन्दी वाक्यमब्रवीत् ।

सापत्न्यं वीक्ष्य तत्तासां करुणापरमानसा ॥ १० ॥

श्रीकालिन्द्युवाच

आत्मारामस्य कृष्णस्य ध्रुवमात्माऽस्ति राधिका ।

तस्या दास्यप्रभावेण विरहोऽस्मान्न संस्पृशेत् ॥ ११ ॥

तस्या एवांऽशविस्ताराः सर्वाः श्रीकृष्णनायिका ।

नित्यसम्भोग एवास्ति तस्याः साम्मुख्ययोगतः ॥ १२ ॥

स एव सा सैवास्ति वंशीतत्प्रेमरूपिका । श्रीकृष्णनखचन्द्रालिसङ्गाच्चन्द्रावलीस्मृता
रूपान्तरचंगृह्णानांतयोः सेवातिलालसा । रुक्मिण्यादिसमावेशो मयाऽत्रैव विलोकितः
युष्माकमपि कृष्णेन विरहो नैव सर्वतः । किन्तु एवं न जानीथ तस्माद्व्याकुलतामिताः
एवमेवात्र गोपीनामक्रूरवसरे पुरा । विरहाभास एवासीदुद्धवेन समाहितः ॥ १६ ॥
तेनैव भवतीनां चेद्धवेदत्र समागमः । तर्हि नित्यं स्वकान्तेन विहारमपिलप्स्यथ ॥

श्रीसूत उवाच

एवमुक्तास्तु ताः पत्न्यः प्रसन्नां पुनर्ब्रुवन् । उद्धवालोकेनेनात्मप्रेष्टुसङ्गमलालसाः ॥

श्रीकृष्णपत्न्य ऊचुः

धन्याऽसि सखि! कान्तेन यस्या नैवाऽस्ति विच्युतिः ।

यतस्ते स्वार्थसंसिद्धिस्तस्या दास्यो बभूविम ॥ १६ ॥

परन्तुद्धवलाभे स्यादस्मत्सर्वार्थसाधनम् ।

तथा वदस्व कालिन्दि! तललाभोऽपि यथा भवेत् ॥ २० ॥

श्रीसूत उवाच

एवमुक्तातु कालिन्दीप्रत्युवाचाथ तास्तथा । स्मरन्ती कृष्णचन्द्रस्य कलापोडशरूपिणी

साधनभूमिर्वदरी व्रजता कृष्णेन मन्त्रिणे प्रोक्ता ।

तत्रास्ते स तु साक्षात्तद्वयुनं ग्राहयंल्लोकान् ॥ २२ ॥

फलभूमिर्व्रजभूमिर्दत्ता तस्मै पुरैव सरहस्यम् ।

फलमिह तिरोहितं सत्तद्दिहेदानीं स उद्धवोऽलक्ष्यः ॥ २३ ॥

गोवर्द्धनगिरिनिकटे सखीस्थले तद्रजःकामः ।

तत्रत्याङ्कुरवल्लीरूढेणाऽऽस्ते स उद्धवो नूनम् ॥ २४ ॥

आत्मोत्सवरूपत्वं हरिणा तस्मै समर्पितं नियतम् ।

तस्मात्तत्र स्थित्वा कुसुमसरःपरिसरे स ब्रजाभिः ॥ २५ ॥

द्वितीयोऽध्यायः]

* उद्धवदर्शनवर्णनम् *

५६१

वीणावेणुसुदङ्गैः कीर्तनकाव्यादिसरससङ्गीतैः ।

उत्सव आरब्धव्यो हरितलोकान्समानाप्य ॥ २६ ॥

तत्रोद्धवावल्लोको भविता नित्यं महोत्सवे वितते ।

यौष्माकीणामभिमतसिद्धिं सविता स एव सवितानाम् ॥ २७ ॥

श्रीसूत उवाच

इति श्रुत्वा प्रसन्नास्ताः कालिन्दीमभिवन्द्य तत् ।

कथयामासुरागत्य वज्रप्रति परीक्षितम् ॥ २८ ॥

विष्णुरातस्तु तच्छ्रुत्वा प्रसन्नस्तद्युतस्तदा । तत्रैवागत्य तत्सर्वं कारयामास त्वरम्
गावर्धनाददूरेण वृन्दारण्ये सखीस्थले । प्रवृत्तः कुसुमाम्भोर्धौ कृष्णसङ्गीर्तनोत्सवः
वृषभानुसुताकान्तविहारे कीर्तनश्रिया । साक्षादिव समावृत्ते सर्वेऽनन्यदृशोऽभवन्
ततः पश्यत्सु सर्वेषु तृणगुल्मलताचयात् ।

आजगामोद्धवः स्रग्वी श्यामः पीताम्बरावृतः ॥ ३२ ॥

गुञ्जामालाधरो गायन्वल्लवीवल्लभं मुहुः । तदागनमतो रेजे भृशं सङ्गीर्तनोत्सवः
चन्द्रिकामगतो यद्वत्स्फाटिकाट्टालभूमणिः । अथ सर्वे सुखाम्भोर्धौ मग्नः सर्वविसम्मरुः
अणेनागतविज्ञानादृष्ट्वा श्रीकृष्णरूपिणम् । उद्धवं पूजयाञ्चक्रुः प्रतिलब्धमनोरथाः ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे

श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये गोवर्द्धनपर्वतसमीपे परीक्षिदादीनामुद्धवदर्शनवर्णनं नाम

द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः

श्रीमद्भागवतमाहात्म्येपरीक्षिदुद्धवसम्वादवर्णनम्

श्रीसूत उवाच

अथोद्धवस्तु तान्दृष्ट्वा कृष्णकीर्तनतत्परान् । सत्कृत्याथ परिष्वज्यपरीक्षितमुवाचह

उद्धव उवाच

धन्योऽसि राजन्कृष्णैकभक्त्या पूर्णोऽसि नित्यदा ।

यस्त्वं निमग्नचित्तोऽसि कृष्णसङ्कीर्तनोत्सवे ॥ २ ॥

कृष्णपत्नीषु वज्रे च दिष्ट्या प्रीतिः प्रवर्तिता । तवोचितमिदं तातकृष्णदत्ताङ्गवैभव
द्वारकास्थेषु सर्वेषु धन्या एते न संशयः । येषां व्रजनिवासाय पार्थमादिष्टवान्प्रभुः
श्रीकृष्णस्य मनश्चन्द्रो राधास्यप्रभयान्वितः । तद्विहारवनं गोभिर्मण्डयत्रोचतेसदा

कृष्णचन्द्रः सदा पूर्णस्तस्य षोडश याः कलाः ।

चित्सहस्रप्रभाभिन्ना अत्रास्ते तत्स्वरूपता ॥ ६ ॥

एवं वज्रस्तु राजेन्द्र! प्रपन्नभयभञ्जकः । श्रीकृष्णदक्षिणे पादे स्थानमेतस्य वर्तते
अवतारेऽत्रकृष्णेनयोगमायाऽतिभाविता । तद्वलेनात्मविस्मृत्यासीदन्त्येतेनसंशयः
ऋते कृष्णप्रकाशं तु स्वात्मबोधेन कस्यचित् ।

तत्प्रकाशस्तु जीवानां मायया पिहितः सदा ॥ ६ ॥

अष्टाविंशे द्वापरान्ते स्वयमेव यदा हरिः । उत्सायेन्निजां मायां तत्प्रकाशोभवेत्तदा
सतुकालो व्यतिक्रान्तस्तेनेदमपरं शृणु । अन्यदातत्प्रकाशस्तुश्रीमद्भागवाद्भवेत्
श्रामद्भागवतं शास्त्रं यत्रभागवतैर्यदा । कीर्त्यतेश्रूयतेचापिश्रीकृष्णस्तत्रनिश्चितम्
श्रीमद्भागवतं यत्र श्लोकं श्लोकार्द्धमेव च । तत्रापि भगवान्कृष्णो बलुर्वीर्भिर्विराजते
भारतेमानवं जन्म प्राप्य भागवतं न यैः । श्रुतं पापपराधीनैरात्मघातस्तु तैः कृतः ॥
श्रीमद्भागवतंशास्त्रंनित्यंयैपरिसेवितम् । पितुर्मातुश्चभार्यायाःकुलपङ्क्तिःसुतारिता

तृतीयोऽध्यायः] * विष्णुनासृष्टिसंरक्षणायभागवतसाहाय्यवर्णनम् * ५६३

विद्याप्रकाशो विप्राणां राज्ञां शत्रुजयो विशाम् ।

धनं स्वास्थ्यञ्च शूद्राणां श्रीमद्भागवताद्भवेत् ॥ १६ ॥

योपितामपरेषाञ्च सर्ववाञ्छितपूरणम् । अतोभागवतं नित्यं कोन सेवेत भाग्यवान्
अनेकजन्मसंसिद्धः श्रीमद्भागवतं लभेत् । प्रकाशो भगवद्भक्तेरुद्भवस्तत्र जायते
साङ्ख्ययानप्रसादात् श्रीमद्भागवतं पुरा । बृहस्पतिर्दत्तवान्मे तेनाऽहं कृष्णवल्लभः
आख्यायिकाश्चतेनोक्तंविष्णुरातनिबोधताम् । ज्ञायतेसम्प्रदायोऽपियत्रभागवतश्रुतेः

श्रीबृहस्पतिरुवाच

ईशाञ्चक्रे यदा कृष्णो माया पुरुषरूपभृक् । ब्रह्माविष्णुःशिवश्चापिरजःसत्त्वतमोगुणैः
पुरुषास्त्रय उत्तस्थिरधिकारांस्तदादिशत् । उत्पत्तौ पालने चैव संहारे प्रक्रमेण तान्
ब्रह्मा तु नाभिकमलादुत्पन्नस्तं व्यजिज्ञपत् ।

श्रीब्रह्मोवाच

नारायणादिपुरुष! परमात्मन्नमोऽस्तु ते ॥ २३ ॥

त्वया सर्गे नियुक्तोऽस्मि पापीयान्मां रजोगुणः ।

त्वत्स्मृतौ नैव बाधेत तथैव कृपया प्रभो ! ॥ २४ ॥

श्रीबृहस्पतिरुवाच

यदातु भगवांस्तस्मैश्रीमद्भागवतं पुरा । उपदिश्याऽब्रवीद्ब्रह्मन्सेवस्वैनत्स्वसिद्धये
ब्रह्मातु परमप्रीतस्तेन कृष्णाप्तयेऽनिशम् । सप्तावरणभङ्गाय सप्ताहं समवर्तयत् ॥ २६ ॥
श्रीभागवतसप्ताहसेवनाप्तमनोरथः । सृष्टिं वितनुते नित्यं ससप्ताहः पुनःपुनः ॥ २७ ॥
विष्णुरप्यर्थयामास पुमांसं स्वार्थसिद्धये । प्रजानां पालनेपुंसा यदनेनापिकल्पितः

श्रीविष्णुरुवाच

प्रजानां पालनं देव! करिष्यामियथोचितम् । प्रवृत्त्याचनिवृत्त्याचकर्मज्ञानप्रयोजनात्
यदायदैव कालेन धर्मग्लानिर्भविष्यति । धर्मं संस्थापयिष्यामि ह्यवतारैस्तदा तदा
भोगार्थिभ्यस्तु यज्ञादिफलं दास्यामि निश्चितम् ।

मोक्षार्थिभ्यो विरक्तेभ्यो मुक्तिं पञ्चविधां तथा ॥ ३१ ॥

येऽपि मोक्षं न वाञ्छन्ति तान्कथं पालयाम्यहम् ।

आत्मानञ्च श्रियञ्चाऽपि पालयामि कथं वद ॥ ३२ ॥

तस्मादपि पुमानाद्यः श्रीभागवतमादिशत् । उवाच च पठस्वैनत्तव सर्वार्थसिद्धये
ततो विष्णुः प्रसन्नात्मा परमार्थकपालने । समर्थोऽभूच्छ्रियामासिमासिभागवतं स्मरन्
यदा विष्णुः स्वयं वक्ता लक्ष्मीश्च श्रवणे रता । तदा भागवतश्रावोमासेनैव पुनः पुनः
यदा लक्ष्मीः स्वयं वक्त्री विष्णुश्च श्रवणे रतः । मासद्वयं रसास्वादस्तदातीव सुशोभते
अधिकारे स्थितो विष्णुर्लक्ष्मीर्निश्चिन्तमानसा ।

तेन भागवतास्वादस्तस्या भूरि प्रकाशते ॥ ३७ ॥

अथ रुद्रोऽपि तं देवं संहाराधिकृतः पुरा । पुमांसं प्रार्थयामास स्वसामर्थ्यविवृद्धये
श्रीरुद्र उवाच

नित्यं नैमित्तिके चैव संहारे प्राकृते तथा । शक्त्यो मम विद्यन्ते देवदेव मम प्रभो
आत्यन्तिके तु संहारे मम शक्तिर्न विद्यते । महद्दुःखं ममैतत्तु तेन त्वाम्प्रार्थयाम्यहम्
श्रीबृहस्पतिरुवाच

श्रीमद्भागवतं तस्मा अपि नारायणो ददौ । स तु संसेवनादस्य जित्येचापितमोगुणम्
कथा भागवती तेन सेविता वर्षमात्रतः । लये त्वात्यन्तिके तेनाऽवाप शक्तिसदाशिवः
उद्धव उवाच

श्रीभागवतमहात्म्य इमामाख्यायिकां गुरोः । श्रुत्वा भागवतं लब्ध्वा मुमुदेऽहं प्रणम्य तम्
ततस्तु वैष्णवीं तीर्त्वा हीत्वा मासमात्रतः । श्रीमद्भागवतास्वादो मया सम्यङ्निषेधितः
तावत्तैव बभूवाऽहं कृष्णस्य दयितः सखा । कृष्णेनाथ नियुक्तोऽहं ब्रजे स्वप्रेयसीगणे
विरहात्तापु गोपीषु स्वयं नित्यविहारिणा । श्रीभागवतसन्देशो मन्मुखेन प्रयोजितः
तं यथामति लब्ध्वा ता आसन्निवहवर्जिताः । नाज्ञासि परहस्यंतं च मत्कारस्तु लोकिताः
स्वर्वासं प्रार्थ्य कृष्णश्च ब्रह्माद्येषु गतेषु मे । श्रीमद्भागवते कृष्णस्तद्रहस्यं स्वयंददौ
पुरतोऽभवत्थ मूलस्य चकार मयि तद्द्रुढम् । तेनाऽत्र व्रजवल्लीषु वसामि बदरीगतः
तस्मान्नारदकुण्डेऽत्र तिष्ठामि स्वेच्छया सदा । कृष्णप्रकाशो भक्तानां श्रीमद्भागवताद्भवेत्

तदेवामपि कार्यार्थं श्रीमद्भागवतं त्वहम् । प्रवक्ष्यामि सहायोऽत्र त्वयैवानुष्ठितो भवेत्

श्रीसूत उवाच

विष्णुरातस्तु श्रुत्वा तदुद्धवं प्रणतोऽब्रवीत् ।

श्रीपरीक्षिदुवाच

हरिदास! त्वया कार्यं श्रीभागवतकीर्तनम् ॥ ५२ ॥

आज्ञाप्योऽहं यथा कार्यं सहायोऽत्र मया तथा ।

श्रीसूत उवाच

श्रुत्वेतदुद्धवो वाक्यमुवाच प्रीतमानसः ॥ ५३ ॥

उद्धव उवाच

श्रीकृष्णेन परित्यक्ते भूतले बलवान्कलिः । करिष्यति परं विध्नं सत्कार्यं समुपस्थिते
तस्माद्द्विग्विजयं याहि कलिनिग्रहमाचर । अहं तु मासमात्रेण वैष्णवीं तीर्त्वा यतः
श्रीमद्भागवतास्वादं प्रचार्य त्वत्साहायतः ।

एतान्सम्प्रापयिष्यामि नित्यधाम्नि मधुद्विषः ॥ ५६ ॥

श्रीसूत उवाच

श्रुत्वेवं तद्वचो राजा मुदितश्चिन्तयानुरः । तदा विज्ञापयामास स्वाभिप्रायं तमुद्धवम्

श्रीपरीक्षिदुवाच

कलिं तु निग्रहीष्यामि तात! तेव च सिस्थितः । श्रीभागवतसम्प्राप्तिकथं मम भविष्यति
अहं तु समनुग्राह्यस्तव पादतले श्रितः ।

श्रीसूत उवाच

श्रुत्वेतद्वचनं भूयोऽप्युद्धवस्तमुवाच ह ॥ ५६ ॥

उद्धव उवाच

राजंश्चिन्ता तु तेकाऽपि नैव कार्या कथञ्चन । तवैव भगवच्छास्त्रेयतो मुख्याधिकारिता
एतावत्कालपर्यन्तं प्रायो भागवतश्रुतेः । वार्तामपि न जानन्ति मनुष्याः कर्मतत्पराः
त्वत्प्रसादेन बहवो मनुष्या भारताजिरे । श्रीमद्भागवतप्राप्तौ सुखप्राप्स्यन्ति शाश्वतम्

नन्दनन्दनरूपस्तु श्रीशुको भगवानृषिः । श्रीमद्भागवतं तुभ्यं श्रावयिष्यत्यसंशयः
तेनप्राप्त्यसिराजंस्त्वं नित्यं धाम व्रजेशितुः । श्रीभागवतसञ्चारस्ततोभुवि भविष्यति
तस्मात्त्वं गच्छ राजेन्द्र! कलिनिग्रहमाचर ।

श्रीसूत उवाच

इत्युक्तस्तं परिक्रम्य गतो राजा दिशां जये ॥ ६५ ॥

वज्रस्तु निजराज्येशं प्रतिवाहुं विधाय च । तत्रैव मातृभिः साकंतस्थौ भागवताशया
अथ वृन्दावने मासं गोवर्द्धनसमीपतः । श्रीमद्भागवतास्वादस्तुद्धवेन प्रवर्तितः ॥ ६७ ॥
तस्मिन्नास्वाद्यमाने तु सच्चिदानन्दरूपिणी । प्रचकाशे हरेर्लीला सर्वतः कृष्णएव च
आत्मानश्च तदन्तःस्थं सर्वेऽपि ददृशुस्तदा । वज्रस्तु दक्षिणे दृष्ट्वा कृष्णपादसरोरुहे
स्वात्मानं कृष्णवैधुर्यान्मुक्तस्तद्गुह्यशोभत ।

ताश्च तन्मातरः कृष्णे रासरात्रिप्रकाशिनि ॥ ७० ॥

चन्द्रेकलाप्रभारूपमात्मानं वीक्ष्य विस्मिताः । स्वप्रेष्ठविरहव्याधिविमुक्ताः स्वपदं ययुः
येऽन्ये च तत्र ते सर्वे नित्यलीलान्तरंगताः । व्यावहारिकलोकेभ्यः सद्योऽदर्शनमागताः
गोवर्द्धननिकुञ्जेषु गोषु वृन्दावनादिषु । नित्यं कृष्णेन मोदन्ते दृश्यन्ते प्रेमतत्परैः

श्रीसूत उवाच

य एतां भगवत्प्राप्तिं शृणुयाच्चाऽपि कीर्तयेत् । तस्य वै भगवत्प्राप्तिर्दुःखहानिश्च जायते
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकांशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीभागवतमाहात्म्ये परीक्षिदुद्धवसम्वादे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः

श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये वक्तृश्रोतृश्रद्धावर्णनम्

श्रीऋषय ऊचुः

साधुसूत! चिरञ्जीवचिरमेवं प्रशाधि नः । श्रीभागवतमाहात्म्यमपूर्वं त्वन्मुखाद्भुतम्
तत्स्वरूपप्रमाणञ्च विधिञ्च श्रवणे वद । तद्वक्तुर्लक्षणं सूतश्रोतृश्चापि वदाऽधुना ॥ २ ॥

श्रीसूत उवाच

श्रीमद्भागवतस्याऽथ श्रीमद्भगवतः सदा । स्वरूपमेकमेवास्ति सच्चिदानन्दलक्षणम्

श्रीकृष्णासक्तभक्तानां तन्माधुर्यप्रकाशकम् ।

समुज्जृम्भति यद्वाक्यं विद्धि भागवतं हि तत् ॥ ४ ॥

ज्ञानविज्ञानभक्त्यङ्गचतुष्टयपरं वचः । मायामर्दनदक्षश्च विद्धि भागवतं च तत् ॥ ५ ॥
प्रमाणं तस्य को वेदह्यनन्तस्याक्षरात्मनः । ब्रह्मणे हरिणा तद्विचतुःश्लोक्या प्रदर्शिता
तदानन्त्यावगाहेन स्वेप्सिता वहनक्षमाः । त एव सन्ति भो विप्रा ब्रह्मविष्णुशिवादयः

मितवुद्ध्यादिवृत्तीनां मनुष्याणां हिताय च ।

परीक्षिच्छुकसम्वादा योऽसौ व्यासेन कीर्तितः ॥ ८ ॥

ग्रन्थोऽष्टादशसाहस्रो योऽसौ भागवताभिधः । कलिग्राहगृहीतानां स एव परमाश्रयः
श्रोतारोऽथ निरूप्यन्ते श्रीमद्विष्णुकथाश्रयाः । प्रवरा अवराश्चेति श्रोतारो द्विविधामताः
प्रवराश्चातको हंसः शुकोमीनादयस्तथा । अवरा वृकभूरुण्डवृषोद्गाद्याः प्रकीर्तिताः ॥
अखिलोपेक्षया यस्तु कृष्णशास्त्रश्रुतौ व्रती । स चातको यथाऽम्भोदमुक्ते पाथसिचातकः

हंसः स्यात्सारमादत्ते यः श्रोता विविधाच्छ्रुतात् ।

दुग्धेनैक्यङ्गतात्तोयाद्यथा हंसोऽमलं पयः ॥ १३ ॥

शुकः सुष्ठु मितं व्यक्तिव्यासं श्रोतृं श्रवणं यन् । सुपाठितः शुको यद्वच्छिक्षकं पार्श्वगानपि
शब्दं नानिमिषो जातु करोत्यास्वादयन्नसम् ।

श्रोता स्निग्धो भवेन्मीनो मीनः क्षीरनिधौ यथा ॥ १५ ॥

यस्तुदत्रसिकाञ्छ्रोतृन्विरोत्यज्ञो वृको हि सः ।

वेणुस्वनरसासक्तान्वृकोऽरण्ये मृगान्यथा ॥ १६ ॥

भूरुण्डःशिक्षयेदन्याञ्छ्रुत्वानस्वयमाचरेत् । यथाहिमवतःशृङ्गेभूरुण्डाख्योविहङ्गमः
सर्वं श्रुतमुपादत्ते सारासारान्यधीवृषः । स्वादुद्राक्षां खलिञ्चापि निर्विशेषंयथावृषः
स उष्ट्रो मधुरं मुञ्चन्विपरीते रमेत यः । यथानिम्बंरचत्युष्ट्रोहित्वाऽऽग्रमपितद्युतम्
अन्येऽपिवहवो भेदा द्वयोर्भृङ्गखरादयः । विज्ञेयास्तत्तदाचारैस्तत्तत्प्रकृतिसम्भवैः

यः स्थित्वाऽभिमुखम्रणम्य विधिवत्त्यक्तान्यवादो हरे-

लीलाः श्रोतुमभीप्सतेऽतिनिपुणो नम्रोऽथ कलमाञ्जलिः ।

शिष्यो विश्वसितोऽनुचिन्तनपरः प्रश्नेऽनुरक्तः शुचि-

नित्यं कृष्णजनप्रियो निगदितः श्रोता स वै वक्तृभिः ॥ २१ ॥

भगवन्मतिरनपेक्षः सुहृदो दीनेषु सानुकम्पो यः ।

बहुधा बोधनचतुरो वक्ता सम्मानितो मुनिभिः ॥ २२ ॥

अथ भारतभूस्थाने श्रीभागवतसेवने । विधिं शृणुत भोविप्रा येनस्यात्सुखसन्ततिः
राजसं सात्त्विकं चापि तामसं निर्गुणं तथा । चतुर्विधं तु विज्ञेयं श्रीभागवतसेवनम्
सप्ताहं यज्ञवद्यत्तु सश्रमं सत्वरं मुदा । सेवितं राजसंतत्तु बहुपूजादिशोभनम् ॥ २५ ॥
मासेन ऋतुना वापि श्रवणं स्वादसंयुतम् । सात्त्विकं यदनायासंसमस्तानन्दवर्द्धनम्
तामसं यत्तुवर्षेणसालसंश्रद्धयाऽयुतम् । विस्मृतिस्मृतिसंयुक्तंसेवनंतच्चसौख्यदम्
वर्षमासदिनानां तु विमुच्य नियमाग्रहम् । सर्वदा प्रेमभक्त्यैव सेवनं निर्गुणं मतम् ॥
पारीक्षितेऽपि सम्वादेनिर्गुणंतत्प्रकीर्तितम् । तत्रसप्तदिनाख्यानंतदायुर्दिनसङ्ख्यया
अन्यत्र त्रिगुणं चापि निर्गुणं च यथेच्छया । यथा कथञ्चित्कर्तव्यंसेवनंभगवच्छ्रुतेः
येश्रीकृष्णविहारैकभजनास्वादोलुपाः । मुक्तावपिनिराकाङ्क्षास्तेपांभागवतंधनम्
येऽपि संसारसन्तापनिर्विण्णा मोक्षकाङ्क्षिणः । तेषां भवौषधंचैतलौसेव्यंप्रयत्नतः
ये चाऽपि विषयारामाः संसारिकसुखरूपहाः ।

तेषां तु कर्ममार्गेण या सिद्धिः साऽधुनाकलौ ॥ ३३ ॥

सामर्थ्यधनविज्ञानाभावाद्यन्तदुर्लभा । तस्मात्तैरपिसं सेव्या श्रीमद्भागवती कथा
धनं पुत्रांस्तथादारान्वाहनादियशोगृहान् । असापत्न्यश्च राज्यश्च दद्याद्भागवती कथा
इह लोके वरान्मुत्तवा भोगान्वैमनसेप्सितान् । श्रीभागवतसङ्गेनयात्यन्तेश्रीहरेःपदम्
यत्र भागवती वार्ता ये च तच्छ्रवणे रताः । तेषां संसेवनं कुर्याद्दिनेन च धनेन च ३७
तदनुग्रहतोऽस्यापि श्रीभागवतसेवनम् । श्रीकृष्णव्यतिरिक्तंयत्तत्सर्वधनसञ्ज्ञितम्

कृष्णार्थीति धनार्थीति श्रोता वक्ता द्विधा मतः ।

यथा वक्ता तथा श्रोता तत्र सौख्यं विवर्द्धते ॥ ३६ ॥

उभयोर्विपरीत्येतु रसाभासेफलच्युतिः । किन्तुकृष्णार्थिनांसिद्धिर्विलम्बेनापिजायते

धनार्थिनस्तु संसिद्धिर्विधिसम्पूर्णतावशात् ।

कृष्णार्थिनोऽगुणस्यापि प्रेमैव विधिरुत्तमः ॥ ४१ ॥

आसमाप्ति सकामेन कर्तव्यो हि विधिः स्वयम् ।

स्नातो नित्यं क्रियां कृत्वा प्राश्य पादोदकं हरेः ॥ ४२ ॥

पुस्तकश्च गुहश्चैव पूजयिष्योऽन्वारतः । ब्रूयाद्वा शृणुयाद्वापि श्रीमद्भागवतं मुदा ॥
पयसा वा हविष्येण मौनमभोजनमाचरेत् । ब्रह्मचर्यमधःसुप्तिकोधलोभादिवर्जितम्

कथान्ते कीर्तनं नित्यं समाप्तौ जागरं चरेत् ।

ब्राह्मणान्भोजयित्वा तु दक्षिणाभिः प्रतोषयेत् ॥ ४५ ॥

गुरवे वस्त्रभूषादि दत्त्वा गाश्च समर्पयेत् । एवं कृते विधाने तु लभतेवाञ्छितं फलम्
दारागारतुतात्राज्यं धनादि च यद्दीप्सितम् । परन्तुशोभतेनात्रसकामत्वंविडम्बनम्
कृष्णप्राप्तिकरं शब्दप्रेमानन्दफलप्रदम् । श्रीमद्भागवतं शास्त्रं कलौ कीरेण भाषितम्
इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे

श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये वक्तृश्रोतृश्रद्धा निरूपणं नामचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

समाप्तमिदं श्रीमद्भागवतमाहात्म्यम् ।